

dr Renata Sowada

Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi nr 53
im. M. Skłodowskiej-Curie w Częstochowie

PRACA Z CZYTELNIKIEM NIEDOSTOSOWANYM SPOŁECZNIE W BIBLIOTECIE SZKOLNEJ

Czytelnik, czy też po prostu uczeń niedostosowany społecznie, to dziecko wykazujące zaburzenia w zachowaniu, *które odbiegają od modelu (wzorca) zachowania akceptowanego przez dwa środowiska wychowawcze: rodzinę i szkołę*¹.

Jednocześnie podkreślony często zostaje fakt, iż trudno ustalić granicę między zachowaniem normalnym a odbiegającym od normy. *Dzieci „w normie” bywają niekiedy trudne, zaś dzieci „trudne” różnią się tylko tym od poprzednich, że potrzebują większej ilości usług wychowawczych czy lekarskich*².

Oceniając zaburzenia zachowania dziecka, należy pamiętać, że:

- objawy zaburzeń zachowania występują zazwyczaj w postaci zespołu (syndromu) i trzeba brać pod uwagę ich dominancę;
- zaburzenia te mają charakter dynamiczny (wyj. uszkodzenia organiczne) i po reedukacji dziecko powinno zachowywać się normalnie;
- przy analizie takich objawów istotna jest szkodliwość społeczna tego typu zachowań (dzieci źle się uczą, kradną, wagarują, biją kolegów);
- stwierdzenie zaburzenia w zachowaniu następuje po dłuższej obserwacji częstotliwości występowania oraz trwałym utrzymywaniu się objawów³.

W literaturze przedmiotu często występuje termin „zaburzenia w przystosowaniu społecznym”.

W badaniach dotyczących nieprzystosowania społecznego i czytelnictwa dzieci autorzy są zgodni co do przyczyn i objawów nieprzystosowania społecznego dzieci. Wyróżnia się: przyczyny tkwiące w samym dziecku (endogenne) oraz przyczyny tkwiące w środowisku wychowawczym (egzogenne). Wpływy te trzeba rozpatrywać indywidualnie wobec każdego dziecka. Przekonanie dominujące to pogląd, że nieprzystosowanie społeczne dzieci należy traktować (z niewielkimi wyjątkami) jako proces odwracalny⁴.

Istnieją różne typologie zaburzeń przystosowania społecznego. Podkreślają one aktywną lub pasywną postawę dziecka oraz rolę etiologii zaburzeń (tło organiczne lub środowiskowe). Definicja nieprzystosowania społecznego dziecka zwraca uwagę na różny jakościowo stosunek dziecka nieprzystosowanego do ludzi i sytuacji oraz do ogólnie przyjętych norm i wartości.

W. D. Wall oraz E. Hurtlock twierdzą, że „dziecko nie jest przystosowane wówczas, gdy jest całkowicie niezdolne do swobodnego uczestnictwa w życiu swojej grupy i do reagowania na jej wymagania w sposób możliwy do przyjęcia”. D.H. Scott uważa, że często zaburzeniom tym towarzyszy brak poczucia sukcesu i samozadowolenia. H. Spionek za nieprzystosowane uważa takie dzieci, u których występują zaburzenia sfery emocjonalno-wolicjonalnej oraz rozwoju osobowości⁵.

Głębokie nieprzystosowanie społeczne bywa określane jako niedostosowanie społeczne. Do tej grupy zaliczane są: dzieci neurotyczne, psychopatyczne i charakteropatyczne, te ostatnie: skrajnie aspołeczne, dzieci z głębokimi zaburzeniami osobowości (M. Przetacznikowa i M. Susułowska)⁶.

W szkole zazwyczaj są obecni uczniowie mający problemy z dostosowaniem się do środowiska społecznego. Jedną z przyczyn są zapewne konflikty w rodzinie i brak zas-

pokojenia przez nią potrzeb, błędy wychowawcze rodziców. Ale nie tylko, bowiem sytuacje szkolne, np. zbyt wysokie wymagania stawiane przez nauczycieli czy konflikty w grupie rówieśniczej, także przyczyniają się do rozwoju zaburzeń tego typu.

Uczniowie niedostosowani społecznie wymagają szczególnej troski, a zatem i odpowiednich działań ze strony nauczyciela bibliotekarza. *Biblioteka powinna być miejscem gwarantującym miłą, życzliwą atmosferę, powinna pomagać w oderwaniu się od codziennych kłopotów. Nauczyciel bibliotekarz poznaje uczniów poprzez indywidualne kontakty w czytelniku i wypożyczalni*⁷. Tutaj można swobodnie wyrażać myśli bez obaw o złą ocenę. Zatem nauczyciel bibliotekarz może zachęcić do rozmowy o przeczytanej książce. Często będzie to tylko wprowadzenie do problemów ucznia, który może o nich opowiedzieć. Nauczyciel bibliotekarz winien wykazać zrozumienie i cierpliwość, otwartość i chęć niesienia pomocy, choćby tylko poprzez wskazanie odpowiedniej lektury. Może również dyskretnie zwrócić się do wychowawcy i porozmawiać na temat ucznia.

Często dzieci małomówne i ciche w bibliotece otwierają się i zachowują poprawnie, chętnie w niej przebywają. Staje się ona azylem, w którym spędzają przerwę międzylekcyjną, czas wolny. Istotną rolę odgrywa także sam moment wypożyczenia książki. Zwłaszcza ci uczniowie powinni najpierw samodzielnie próbować wybrać książkę lub tylko oglądać książki, czytać ich fragmenty, przejrzeć spis treści i obejrzeć ilustrację. Nauczyciel bibliotekarz powinien służyć radą, stwarzać jednocześnie atmosferę optymizmu i życzliwości⁸. Stąd duże znaczenie ma wolny dostęp czytelników do półek i pozostawienie swobody wyboru książki dziecku. Bibliotekarz obserwując czytelnika, jego postępy w czytaniu, wybór lektury, nie może ograniczać się do sztywnych reguł wyboru książki, kierując się tylko poziomem wiekowym.

Warto zorganizować spotkanie czytelnicze w bibliotece, ze szczególną rolą gier i zabaw literackich, które przybliżą świat książek oraz zaprezentują zbiory biblioteczne. *Dzieci niedostosowane wykazujące brak uprawy w czytaniu, mające ograniczone słownictwo z przyjemnością wrócą do biblioteki po kolejną książkę z dużą ilością ilustracji i niezbyt obszernym tekstem*⁹. W wyborze lektury pomoże nauczycielowi bibliotekarzowi dobra znajomość zbiorów biblioteki i zainteresowań czytelniczych¹⁰, stanowiące podstawę pracy z czytelnikiem. Na początek warto przygotować komiksy i cykle krótkich książeczek. Często uczniom takim potrzeba po prostu rozrywki, warto podsunąć książki pełne humoru czy biograficzne (Ożogowska, Makuszyński, Brzechwa, Fiedler).

Kolejny przykład działań z grupą uczniów to organizowanie np. kwadransów literackich, czyli opowiadań o życiu znakomitych pisarzy, poetów i uczonych, przeplatane anegdotami z ich życia, wspartych prezentacją multimedialną czy konkretnymi fragmentami filmowymi. Towarzyszyć im powinny pogadanki, rozmowy i odczyty, które zachęcą do pogłębienia wiadomości i poszukiwania nowych lektur. Mogą to być książki o życiu i działalności (biografie, monografie) np. o Marii Skłodowskiej-Curie, „Śladami poety”, „Fryderyk Chopin”, często związane z określonymi rocznicami – 2011 Rok Marii Skłodowskiej-Curie czy 2012 Rok Janusza Korczaka.

Można także poprzez organizację wystaw czy spotkań czytelniczych w ramach kampanii „Cała Polska czyta dzieciom” przybliżać książki o określonej tematyce: np. przygodowe o tematyce morskiej, lotniczej, historycznej. Spotkania mogą być również organizowane z okazji Dni Morza czy Lotnictwa.

Praca z czytelnikiem niedostosowanym społecznie to także:

- wytworzenie atmosfery przyjaźni, życzliwości i zaufania;
- zorganizowanie pomocy w pracach bibliotecznych i w organizowaniu imprez czytelniczych;
- wspólne układanie łamigłówek literackich i rebusów;
- wspólne inscenizacje fragmentów książek.

Praca indywidualna z czytelnikiem niedostosowanym społecznie przebiegać powinna przynajmniej dwuetapowo:

1. Poznanie czytelnika: obserwacja, przegląd karty czytelnika, rozmowa z wychowawcą, rodzicami, jeśli to możliwe.

2. Rozmowa bezpośrednia z uczniem na temat zainteresowań, a w konsekwencji poznanie jego hobby pozwala na wskazanie odpowiedniej lektury: książki przyrodnicze, historyczne itp.

Dzieci niedostosowane społecznie to dzieci trudne, nieszczęśliwe, często z pogmatwaną historią życia, mające zagubione dzieciństwo. Dlatego opieka ze strony nauczyciela bibliotekarza powinna być stała i ciągła. Dziecko musi pozostawać w polu uwagi, a nauczyciel bibliotekarz pamiętać o tym, że dobra książka kształtuje jego osobowość.

Przedstawienie w bibliotece szkolnej

Niechętni czytelnicy mogą być zapraszani do biblioteki szkolnej na oglądanie adaptacji filmowych, a potem można dyskretnie podsuwać książki do czytania, wcześniej prezentując je na wystawie tematycznej w czytelni czy zamieszczając ich recenzje na stronie internetowej biblioteki szkolnej. Ważny punkt to dyskusja o przeczytanych książkach, tak, by dzieci same stwierdziły, że film to po prostu fotomontaż niektórych scen z książki.

Dla uczniów niechętnych istotne także będą prezentacje książek z dużą ilością ilustracji: multimedialne i wystawowe, szczególnie albumów, wydawnictw informacyjnych, encyklopedii; czasem krótkich opowiadań czy wierszyków bogato ilustrowanych, często też czasopism dziecięcych i młodzieżowych. Uczniowie słabo czytający będą je tylko przeglądali. Tu ważną rolę odgrywa obserwacja zachowań uczniów.

Młodszy uczniowie mogą mieć swój kącik czytelniczy usytuowany w czytelni, w którym zgromadzone są proste teksty z ilustracjami i dużą czcionką. Tutaj też będą książeczki – zabawki.

Istotną rolę od najmłodszych lat odgrywa też słuchanie książek czytanych przez dorosłych, bajek na płytach i mp3, potem lektura własna książek. Jeżeli rodzice nie zaspokajają tej potrzeby, tym większa rola szkolnej biblioteki. Należy zapraszać całe klasy na spotkania z lekturą, a także organizować takie spotkania w małych grupach uczniów. Dzieci mogą wziąć udział w konkursie plastycznym na ilustrację do wysłuchanego fragmentu lektury, a ich prace zaprezentowane zostaną w galerii szkolnej lub bibliotecznej.

Dużą rolę w tych spotkaniach odgrywać będą teksty, np. bajek terapeutycznych, a także same zajęcia z biblioterapii prowadzone dla poszczególnych grup uczniów, np. wykorzystujące teksty nt. agresji, kłamstwa, odrzucenia przez grupę rówieśniczą itp. Zajęcia takie powinny zostać przygotowane we współpracy z wychowawcą, pedagogiem i psychologiem szkolnym. Dobrze byłoby także zainteresować problemem rodziców.

Nauczyciel bibliotekarz stara się przełamywać nieśmiałość dzieci niedostosowanych społecznie poprzez okazywanie życzliwości, gotowość udzielania każdej pomocy, a w dalszej

kolejności podsuwanie lektury obowiązkowej i uzupełniającej. Oczywiście najistotniejsze jest uchwycenie zainteresowań czytelniczych dziecka. Warto prowadzić dyskretne rozmowy o przeczytanych książkach.

Ważny jest udział uczniów w konkursach, choćby najprostszych, a także chwalenia i nagradzanie uczniów na forum klasy czy szkoły. Takie działania podnoszą samoocenę uczniów.

Istotną rolę odgrywa także zachęcenie do prac na rzecz szkolnej biblioteki, a wspólne okładanie książek to okazja do rozmowy o bohaterach czy wrażeniach po przeczytanych lekturach. Pomocne jest wypożyczanie książek koleżankom, czy czytanie młodszym dzieciom np. zagadek. Starsze dzieci mogą ilustrować karty katalogowe do katalogu ilustrowanego dla najmłodszych lub przygotować np. domino obrazkowe z książkowymi bohaterami. Także wspólne przygotowywanie konkursów długo i krótkofalowych i oczywiście nagradzanie nawet drobnych efektów¹¹ stanowi dobrą motywację czytelniczą oraz podnosi samoocenę ucznia.

Uczniom niechętnie odwiedzającym bibliotekę szkolną i wypożyczającym tylko lektury można spróbować podsuwać książki z literatury pięknej, a jeśli nie skutkuje to z literatury popularnonaukowej: wydawnictwa z zakresu różnych dziedzin wiedzy; uczniom z rodzin patologicznych z zakresu zagrożeń (alkohol, narkotyki itp.), zdrowia; uczniom zamkniętym w sobie i unikającym kontaktów z innymi polecamy książki z zakresu dojrzewania i związanych z nim problemów, a czasem zwykłą powieść o flircie lub pierwszej miłości nastolatki¹².

Biblioteka to też azyl przed hałasem w czasie przerw, często uczniowie znerwicowani chętnie przychodzą oglądać albumy, czasopisma, ciekawe wydawnictwa. Warto zadbać o ich komfort psychiczny, polecając ciekawe lektury.

Zaburzenia w funkcjonowaniu w społeczności szkolnej przejawiają się osamotnieniem, a potem agresją czy nieśmiałością. Przeciwdziałanie temu to zbudowanie poprawnych relacji z otoczeniem, a rola nauczyciela bibliotekarza często ogranicza się do krótkiej rozmowy czy wsparcia psychicznego, dopiero później następuje wskazanie lektury, np. obyczajowej poruszającej podobne problemy. Stąd tak ważna znajomość literatury dziecięcej i młodzieżowej (także nowości czytelniczych) przez nauczyciela bibliotekarza. Można też polecić lektury zaspokajające potrzeby poznawcze.

Zaangażowanie uczniów w życie pozalekcyjne jest istotne w terapii. Umożliwia powstanie nowych więzi społecznych, ale też sprawia, że dziecko czuje się potrzebne, jego zaangażowanie jest doceniane, a pojawiające się problemy rozwiązywane wspólnie z opiekunem koła. Uczniowie mogą uczestniczyć w spotkaniach kół zainteresowań (historycznego, fotograficznego, przyjaciół multimediiów itp.).

Biblioteka szkolna jako pracownia interdyscyplinarna i integralna część szkoły wspiera wychowanie dzieci i młodzieży, a nauczyciel bibliotekarz współpracuje w tym względzie z innymi członkami rady pedagogicznej. *Wysyłajmy pozytywne komunikaty na temat zainteresowań ucznia (...). Zachęcajmy do udziału w pracy kół działających przy bibliotece*¹³.

Renata Sowada

Przypisy:

¹ L. Pęska, *Dziecko trudne a książka. Z badań nad czytelnictwem dzieci nieprzystosowanych społecznie*, Warszawa, „Nasza Księgarnia”, 1975, s. 9.

² Tamże, s. 9.

³ Tamże, s. 9.

⁴ L. Pęska, *Dziecko trudne a książka...*, s. 11.

⁵ W. D. Wall, *Wychowanie i zdrowie psychiczne*, Warszawa, PWN 1960, za: L. Pęska: *Dziecko trudne a książka...*, s. 11–12.

⁶ A. Lewicki (red.), *Psychologia kliniczna*, Warszawa, PWN 1969, za: L. Pęska, *Dziecko trudne a książka...*, s. 12.

⁷ A. Nowak, *Rola biblioteki w pracy z uczniem zdolnym i trudnym*, „Biblioteka w Szkole” 1992 nr 9, s. 2–3.